

Hedvig Eleonora kyrkas nya orgel och dess föregångare

(skrivet av kyrkans tidigare organist Torvald Torén)

I september 1976 invigdes kyrkans stora orgel. Ur orgelhistorisk synpunkt är det en kort tid sedan. Ett gediget och väl underhållet instrument kan fungera i 50, 100 eller flera hundra år. Anledningen till att en orgel byts ut är ofta att den anses som musikaliskt otidsenlig, inte att den blivit utsliten och omöjlig att renovera. Under de gångna 20 åren har orgeln i Hedvig Eleonora kyrka intagit en viktig position i vårt lands moderna orgelbestånd, inte minst som ett lyckat exempel på en syntes av gammalt och nytt klangmaterial, gynnat av en synnerligen god akustik.

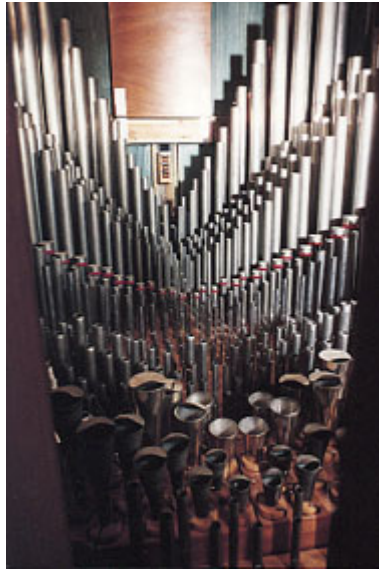

Orgelfläkten i nya orgeln

Orgelns fasad härstammar till stora delar från 1700-talet, och av de 58 stämmorna har ca 20 sitt ursprung från tre av kyrkans tidigare orglar. Under Hedvig Eleonora kyrkas 260 år har sex läktarorglar avlöst varandra, och här följer en kortfattad historik, som är en reviderad version av den artikel jag skrev för församlingsbladet till orgelinvigningen 1976. Till kyrkans invigning år 1737 förvärvades en mindre orgel av 1600-talstyp från Maria kyrka. Dess byggnadsår och orgelbyggare är okända. Enligt vissa, osäkra källor, skall den dessförinnan ha stått i Storkyrkan. Vid uppsättningen i Hedvig Eleonora kompletterades orgeln med två fristående pedaltorn av orgelbyggaren Olof Hedlund, som också gjorde vissa förändringar i det gamla pipmaterialet. Orgeln hade följande disposition

Manual	Pedal
principal 8'	Untersatz 16'
Gedact 8'	Principal 8'
Quintadena 8'	Gedact 8'
Octava 4'	Octava 4'
Quinta 3'	Mixur 3 ch
Oclava 2'	Basun 16'
Decoma von 4 (1 3/5')	Trompet 8'
Sesquialtera 5 ch	Trompet 4'
Trompet 8'	
vox humana 8' D	

År 1760 såldes denna orgel, förutom pedalverket, till Medåkers kyrka i västmanland, där den tjänstgjorde till år 1888. Den skänktes då till Nordiska museet, där den är uppsatt på norra övre galeriet. Man kan beskåda dess ståtliga barockfasad, men instrumentet är sedan länge ospelbart. En framtida restaurering torde dock inte vara en omöjlighet.

Pipor i nya orgeln

Kyrkans första "stora" orgel byggdes år 1762 av landets då ledande orgelbyggare, kompanjonerna Jonas Gren och Petter Strähle. Orgelns fasad ritades av C.D. Adelcrantz och är visserligen i förändrat skick, fortfarande bevarad. Gren och Strähle övertog det pedalverk som tillfogats den föregående orgeln och placerade det vid läktarbarriären på samma sätt som i den magnifika barockorgeln i Leufsta bruk. Dispositionen till Gren och Strähles 26-stämmiga orgel finns meddelad i den mångkunnige västeråsköpmannens Abraham Abrahamsson Hülphers "Historisk afhandling om musik och instrumenter" från år 1773:

Manual	Öververket	Pedal
Quintadena 16'	Gedacht 8'	Untersatz 16'
Principal 8'	Principal 4'	Principal 8'
Flagfleit 8'	Rörfleit 4'	Gedact 8'
Octava 4'	Quinta 3'	Octava 4'
Fleit 4'	Octava 2'	Schariff 3 choir
Quinta 3'	Scharff 3 choir	Basun 16'
Octava	trompet 8'	Trompet 8'
Scharff 3 choir	Vox virginea	Trompet 4'
Trompet 16'	8'(diskant)	
Trompet 8'		

Gren och Strähles orgel tjänstgjorde i över 100 år till dess att kyrkans interiör förändrades under 1860 -talet och den stora kupolen byggdes. År 1868 levererades en ny, 24-stämmig orgel av Per Larsson Åkerman. Denne hade genom flera års praktik hos flera av kontinentens ledande orgelbyggare anammat den begynnande romantiska orgelstilen, och han införde många nyheter

i vårt orgelbyggeri. P.L.Åkermans orgel fick de bästa vitsord av bl.a professorn i orgelspelning vid Kungl.Musikaliska Akademiens Konservatorium, Gustaf Mankell, som berömmar "verkets sköna, rena, jemna, kraftfulla och tillika mjuka ton".

Det moderna spelbordet

Vid 1868 års orgelbygge borttogs de fristående pedaltornen och vissa detaljer i huvudfasaden förändrades. De ursprungliga fasadpiporna ersattes med nya, tunna blindpipor. Orgeln erhöll fristående spelbord, placerat framför orgelhuset. Dispositionen till P.L.Åkermans orgel:

Manual I (c-f3)

Borduna 16'
Principal 8'
Flûte harmonique 8'
Borduna 8'
Gamba 8'
Octava 4'
Octava 2'
Cornet 3 chor
Trumpet 16'
Trumpet 8'

Manual II

Principal 8'
Rörflöjt 8'
Salicional 8'
Flûte octaviante 4'
Corno 8'
Euphone 8'

Pedal: (c-d1)

Violon 16'
Subbas 16'
Quinta 12'
Violoncelle 8'
Gedacht 8'
Octava 4'
Basun 16'
Trumpet 8'

År 1908 om- och tillbyggdes P.L.Åkermans orgel av hans efterträdare, P.L.Åkerman & Lunds Orgelfabriks Aktiebolag, Sundbyberg. Samtliga stämmor från den föregående orgeln bibehölls, "behörigen rengjorda, renoverade och omintonerade". Orgeln fick 37 stämmor, fördelade på tre manualer och pedal, och försågs med många av den tidens finesser ifråga om koppel och kombinationer. Manual- och pedalomfånget utökades, och både andra och tredje manualen omgavs med crescendokåp. Orgeln utrustades med elektrisk motor, vilket inte var så vanligt vid den tiden. Även 1908 års orgel fick ampla lovord i besiktningens utlåtandet, som undertecknats av organisten i S:t Jacob, Albert Lindström, organisten i S:ta Clara, Gustaf Hägg, samt församlingens kyrkomusiker, kantorn John Morén och organisten Oscar Blohm. Det påpekas bl.a att den elektriska motorn "torde ifråga om tyst gång endast öfverträffas av Klara kyrkas motor". Dispositionen till 1908 års orgel:

Manual I: (c-g3)	Manual II	Manual III	Pedal (c-f1)
Principal 16	Fugara 16'	Bassetthorn 8'	Principal 16'
Borduna 16'	Principal 8'	Rörflöjt 8'	Violon 16'
Principal 8'	Flûte harmonique 8'	violin 8'	Subbas 16'
Borduna 8'	Dolce 8'	Salicional 8'	Quinta 12'
Gamba 8'	Gemshorn 4'	Echoflöjt 4'	Violoncelle 8'
Octava 4'	Flûte octaviante 4'	Waldflöjt 2'	Gedackt 8'
Quinta 3'	Flageolette 2'	Chor anglais 16'	Octava 4'
Octava 2'	Chornette 3 chor	Euphone 8'	Basun 16'
Grand Chornett 5 chor	Corno 8'		trupet 8'
Trumpet 16'			
Trumpet 8			

Nästa orgel byggdes år 1948 av A.Magnussons orgelbyggeri, Göteborg. Det mesta av 1908 års orgel bibehölls, men orgelns storlek ökades väsentligt, och den fick totalt 69 stämmor. Ett nytt fristående spelbord tillverkades, och orgeln försågs med elektrisk traktur och en mängd spelhjälpmedel. Tyvärr var detta orgelbygge behäftat med ohjälpliga svagheter. Placeringen av pipmaterialet var synnerligen ogynnsam, och det elektriska systemet, som var av kristidskvalitet, fungerade aldrig helt tillfredsställande. Snart nog visade sig en radikal lösning av orgelfrågan åter igen nödvändig, och kyrkans kantor, Valdemar Söderholm, arbetade en längre tid med detta projekt, till dess kontrakt om nybyggnad tecknades med Grönlunds orgelbyggeri; Gammelstad, år 1969. Dispositionen till 1948 års orgel:

Manual I: (c-a3)	Manual II (sv)	Manual III (sv)	Pedal (c-f1)
Principal 16'	Fugara 16'	Gedackt 16'	Principal 16'
Dubbelflöjt 8'	Principal 8'	Principal 8'	Kontrabas 16'
Borduna 8'	Flüte harmonique 8'	Rörflöjt 8'	Violon 16'
Gamba 8'	Gedackt 8'	Violin 8'	Subbas 16'
Oktava 4'	Kvintadena 8'	Salicional 8'	Ekobas 16'
Nachthorn 4'	Principal 4'	Aeolin 8'	Kvinta 10 2/3'
Kvinta 2 2/3'	Principal 4'	Voix celeste 8'	Oktavbas 8'
Oktava 2'	Flüte octaviante 4'	Principal 4'	gedackt 8'
Gemshorn 2'	Rörflöjt 4'	Gemshorn 4'	Violoncelle 8'
Mixtur 6 chor	Kvinta 2 2/3'	Ekoflöjt 4'	Oktava 4'
Trumpet 16'	Flageolet 2'	Nasard 2 2/3'	Flöjt 4'
Trumpet 8'	Larigot 1 1/3'	Wuldflöjt 2'	Blockflöjt 2'
Trumpet 4'	Oktava 1'	Ters 1 3/5'	Mixtur major 6 chor
	Sesquialtera 2 chor	Mixtur 5 chor	Kvintmixtur 3 chor
	Mixtur 4 chor	Cymbel 3 chor	Tersmixtur 3 chor
	Scharf 3 chor	Oboe 8'	Bombarde 32'
	Cor anglais 16'	Euphone 8'	Basun 16'
	Corno 8'	Singend regal 4'	Cor anglais 16'
	Krumhorn 8'		Trumpet 8'
			Clairon 4'

Den nuvarande orgeln är ett flexibelt instrument med både klassiska och romantiska drag. En viss fransk karaktär finns i såväl disposition som klang. Tekniskt sett är Grönlundsorgeln osedvanligt gedigen och har en behaglig och precis speltouche. Kyrkans goda akustik för orgelklang är, som tidigare nämnts, en mycket gynnsam faktor. Ingenting i orgelvärlden är dock helt fulländat, och därför har under årens lopp vissa smärre förändringar i disposition och intonation vidtagits. Ett nytt, datorstyrt kombinationssystem installerades 1995: de tidigare sex fria kombinationerna (= sex olika valfria registersammanställningar) ersattes med inte mindre än 6400 kombinationer. Detta system underlättar den praktiska hanteringen av instrumentet i oerhört hög grad.

Närbild av orgelfasaden

Orgeln har under de gångna åren gästats av många internationellt framstående organister, och det har gjorts åtskilliga inspelningar. Avslutningsvis följer här några omdömen, som vi kan känna både stolthet och glädje över.

"Congratulations on this magnificent organ, one of the finest i have played", Gillian Weir

"J'ai eu le plus grand plaisir à jouer le bel instrument de l'église Hedvig Eleonora aussi bien pour l'enregistrement de mes compositions que pour le concert", Lionel Rogg

"Eine sehr schöne Orgel, auf dem man alles spielen kann", Heinz Wunderlich

"Merci Pour la chance de toucher cet orgue merveilleux à la fosi en concert et en enregistrement - c'est inoubliable", Susan Landale

"The beautiful organ at the Hedvig Eleonora church is one of the most successful eclectic organs i have ever heard. It combines classical clarity with enormous romantic warmth, 18th century solo timbres with 19th century ones, very fully developed principal choruses yet a huge romantic tutti.", Organist's Review

Luftmagasin i nya orgeln

Grönlundsorgelns nuvarande disposition:

Huvudverk (I)

Principal 16'
Principal 8'
Dubbelflöjt 8'
Gamba 8'
Oktava 4'
Rörflöjt 4'
Oktava 2'
Mixtur II
Mixtur IV
Scharf III
Grand Cornet V
Trumpet 16'
Trumpet 8'
Clairon 4'

Positiv (II)

Borduna 16'
Principal 8'
Flûte harmonique 8'
Gedackt 8'
Oktava 4'
Koppelflöjt 4'
Nasard 22/3'
Oktava 2'
Ters 13/5'
Larigot 11/3'
Mixtur III
Cymbel II
Trumpet 8'
Krumhorn 8'

Svällverk (III)

Fugara 16'
Principal 8'
Rörflöjt 8'
Salicional 8'
Voix céleste 8'
Oktava 4'
Flûte octaviante 4'
Salicet 4'
Valdflöjt 2'
Piccolo 1'
Mixtur V
Sesquialtera II
Bombarde 16'
Trumpet 8'
Oboe 8'
Vox humana 8'
Clairon 4'

Pedal

Bourdon 32'
Principal 16'
Subbas 16'
Oktava 8'
Borduna 8'
Oktava 4'
Öppen flöjt 4'
Blockflöjt 2'
Mixtur VI
Bombarde 32'
Basun 16'
Trumpet 8'
Clairon 4'